REV SOC CRO SOC REV | Revija za sociologiju
Croatian Sociological Review
55 (2025), 3: 295–328
ISSN 0350-154X, eISSN 1846-7954, UDK 316

Generacijska razumijevanja kulture u Hrvatskoj

DOI: 10.5613/rzs.55.3.3
UDK 304.4(497.5)
316.74:316.346.3(497.5)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 20. 9. 2024.

Mirko PETRIĆ https://orcid.org/0000-0002-0604-5352
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Centar Split, Hrvatska
mirko.petric@pilar.hr

Inga TOMIĆ-KOLUDROVIĆ https://orcid.org/0000-0003-1465-0365
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Centar Split, Hrvatska
Sveučilište u Zadru, Hrvatska
inga.tomic-koludrovic@pilar.hr

Iva ŽUNIĆ https://orcid.org/0000-0002-7766-3641
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Centar Split, Hrvatska
iva.zunic@pilar.hr

SAŽETAK

Ovim člankom, koji se temelji na eksploracijskom empirijskom istraživanju, želi se doprinijeti spoznajama o tome kako građani različitih generacija u Hrvatskoj razumiju pojam kulture. Analizirani su odgovori pripadnika različitih dobnih kohorti na otvoreno pitanje o tome što prvo asociraju kad pomisle na riječ "kultura". Podaci dobiveni anketnim ispitivanjem provedenim 2021. godine na nacionalno reprezentativnom uzorku (N = 1.200) najprije su analizirani algoritamski zasnovanom metodom oblikovanja teme (engl. *topic modelling*). Zatim je obavljena analiza izjava kao mikronarativa, koja je poslužila za interpretaciju strojno generiranih nalaza iz perspektive induktivno generiranog znanja. Kao okvir za određivanje dobnih kohorti poslužila je hrvatskom kontekstu prilagođena podjela Pew Research Center na tihu, "baby boom", X, milenijsku i Z generaciju. Rezultati istraživanja upućuju na to da u Hrvatskoj postoje generacijske razlike u razumijevanju kulture, ali i kontinuitet povezivanja kulture s ustanovama (u prvom redu kazalištem i muzejima) te pravilima društvenog ponašanja i pristojnosti. Ovo upućuje na dominaciju srednjoeuropske normativne tradicije povezane s pojmom "Bildung", u smislu izgradnje osobe kulturom. Analiza pokazuje da s protokom vremena ipak slabi gotovo nepodijeljeno pozitivna uloga pripisivana visokoj kulturi u starijim generacijama. Frekvencije nazočnosti pojedinih pojmova povezanih s kulturom u različitim dobnim kohortama, kao i kvalitativni indikatori o tome kako pojedine generacije vide pojam kulture, upućuju na to da se razlike u razumijevanju kulture mogu povezati i s kulturnim politikama dominantnim u vremenu u kojem su socijalizirane pojedine kohorte.

Ključne riječi: razumijevanja kulture, generacija, kulturna politika, Hrvatska

1. UVOD

Sve do paneuropskih istraživanja provedenih sredinom prvog desetljeća 21. stoljeća (European Commission, 2006; 2007), nije bilo sustavno prikupljenih podataka o tome kako građani/ke pojedinih europskih zemalja razumiju pojam kulture i zašto im je on važan. Taj podatak može izazvati čuđenje, jer su se istraživanja o sastavu publike i načinima provođenja slobodnog vremena počela provoditi još u drugoj polovici 1960-ih, a 1973. su započela i sustavna periodička istraživanja kulturnih praksi francuskih građana/ki (Fleury, 2006: 26–30). Slična replikacijska anketna ispitivanja o sudjelovanju u kulturi u kasnijim su se desetljećima počela provoditi i u nizu drugih zapadnih zemalja (Otte i Binder, 2015), no ni ona nisu uključivala podatke o tome što sami sudionici/e istraživanja smatraju da kultura jest ili da spada u kulturu.

Pretpostavka svih ovih nacionalno provođenih istraživanja bila je da će dobiveni podaci biti korisni pri formuliranju pojedinih javnih politika (u području kulture, provođenja slobodnog vremena ili urbanizma), ali se u njima očito neupitno polazilo od čvrste predodžbe o tome što kultura jest i kakvu hijerarhiju vrijednosti pretpostavlja. Stanje je ostalo isto sve do danas, uz iznimku ciljanog istraživanja o "spontanim predodžbama" koje o kulturi ima francuska populacija, provedenog 2015. godine (Guy, 2016). Ipak, unatoč dosadašnjoj oskudnosti podataka o tome što sve građani/ke podrazumijevaju pod pojmom kulture, može se ustvrditi da će takvi podaci postajati sve važniji u budućim kulturnim politikama. Naime, pojedine empirijske studije o "nesudjelovanju u kulturi" upućuju na to da se grupe, koje se u brojnim javnopolitičkim dokumentima smatraju pasivnim, zapravo mogu vidjeti kao razmjerno aktivne uzme li se u obzir da postoje različita društvena i antropološka razumijevanja i pojma "sudjelovanja" i pojma "kulture" (Heikkilä, 2022; Taylor, 2016). Štoviše, Stevenson (2016) tvrdi da sama oznaka "nesudjelovanja" prikriva djelovanja onih na koje se primijeni, potiskuje njihovu sposobnost govora u području kulturne politike te podržava odnose asimetrije moći u području kojim dominira diskurs kulturnih profesionalaca/ki. Razumijevanje načina na koji građani/ke sudjeluju u kulturi ne čini lakšim ni to što su rasprave o značenjima kulture dugo počivale na apriornim teorijskim konceptualizacijama (Fornäs, 2017), koje bi demokratski zasnovane kulturne politike ipak trebale dovesti u vezu s tim kako kulturu vide oni/e na koje se odnose pojedine kulturnopolitičke intervencije.

Ovim člankom, koji se temelji na eksploracijskom empirijskom istraživanju, želi se doprinijeti spoznajama o tome kako građani/ke različitih generacija u Hrvatskoj razumiju pojam kulture. Osim što su empirijska istraživanja o sudjelovanju u kulturi u nas razvijena manje nego drugdje (Petrić i Tomić-Koludrović, 2022), motivacija za analizu bila je i to što je opći pristup kulturnih politika u Hrvatskoj takav da se

na kulturu "ponajprije gleda kroz potporu umjetničkoj proizvodnji, ali ne i kroz sagledavanje cjelokupnoga kulturnog polja te njegove uloge u društvenom razvoju" (Primorac, 2021: 131–132).

Takav pristup osobito zabrinjava u situaciji u kojoj međunarodna istraživanja pokazuju da je Hrvatska u europskom kontekstu natprosječno zastupljena po udjelu građana/ki s niskim intenzitetom kulturne participacije (Tomić-Koludrović i dr., 2025), a ispodprosječno u aktivnostima koje uključuju bilo koji oblik umjetnosti (Cvetičanin i dr., 2025a). Provedeno pilotsko istraživanje (Petrić, Derado i Tomić-Koludrović, 2025) o razumijevanju kulture u Hrvatskoj pokazalo je izrazite generacijske razlike. Stoga smo u istraživanje ušli s pretpostavkom da empirijske spoznaje o tome što različite generacije građana/ki Hrvatske vide kao kulturu, kao i o tome kakav je njihov odnos prema različitim oblicima sudjelovanja u kulturi, mogu značajno doprinijeti formuliranju potrebnih kulturnopolitičkih intervencija.

Tekst koji slijedi strukturiran je tako da najprije donosi pregled prethodnih istraživanja o tome kako građani/ke razumiju pojam kulture, a zatim objašnjenje teorijskog okvira provedenih analiza te istraživačka pitanja. Slijede informacije o načinu prikupljanja podataka i primijenjenim metodama analize, prikaz dobivenih rezultata te rasprava i zaključak.

2. PRETHODNA ISTRAŽIVANJA

Kao što je već spomenuto, prvo sustavnije istraživanje razumijevanja kulture "odozdo" provedeno je 2006. godine u tadašnjih 25 zemalja članica EU te u budućim članicama Bugarskoj i Rumunjskoj (European Commission, 2006). Cilj istraživanja bio je steći spoznaje o tome kakva značenja Europljani/ke pridaju kulturi shvaćenoj u smislu širem od umjetnosti te kakva je važnost kulture u njihovu životu. Metodologija se temeljila na grupnim raspravama s muškarcima i ženama između 22 i 55 godina života, pri čemu su u svakoj zemlji provedene po dvije rasprave, jedna sa sudionicima/ama "višeg srednjeg" a druga "nižeg srednjeg" društvenog i obrazovnog statusa. U obilju rezultata ove studije, priređivači izvještaja su kao najvažniju spoznaju izdvojili da građani 27 u nju uključenih zemalja, općenito govoreći, razumiju pojam kulture na sličan način, a unutar njega razlikuju nekoliko slojeva značenja: (1) umjetničko i estetsko stvaralaštvo; (2) učenost i stečeno znanje; (3) antropološki ili sociološki pojam koji na okupu drži zajednice i razlikuje ih od drugih; (4) normativni sustav pravila društvenog ponašanja i pristojnosti. Zajedničko je sudionicima/ama istraživanja bilo i to da se kultura vidi u pozitivnom svjetlu i vrlo cijeni, jer se smatra da vodi intelektualnom ili duhovnom uzdizanju. Pokazalo se također da se kultura vidi kao obogaćenje osobe, a kao prepreke sudjelovanju u kulturi navedena su materijalna ograničenja, poput nedostatka novca ili vremena,

ali također i nedostatak kulturne ponude ili informacija o njoj, te pojedine zapreke psihološke naravi.

Anketno ispitivanje provedeno godinu kasnije (European Commission, 2007) u 27 zemalja članica EU te zemljama kandidatkinjama Turskoj i Hrvatskoj,[1] u jednom je aspektu dalo rezultate ponešto kontradiktorne u odnosu na prethodni "kvalitativni Eurobarometar" (Purhonen i dr., 2022: 18). Naime, dok nalazi kvalitativnog istraživanja nisu upućivali na značajnije međunacionalne razlike u razumijevanju kulture (osim ponešto istaknutijeg normativnog pristupa kulturi u nekim srednjoeuropskim zemljama), anketno je ispitivanje pokazalo da ispitanici/e u nordijskim zemljama znatno više od prosjeka povezuju pojam kulture s umjetnošću, dok se u zemljama juga Europe, poput Španjolske i Italije, kultura češće nego drugdje povezivala s obrazovanjem i obitelji. Pokazale su se također razlike s obzirom na dob, obrazovanost i zanimanje: kulturu su s umjetnošću češće povezivali stariji i obrazovaniji nego mlađi i manje obrazovani ispitanici/e, a isto je vrijedilo i za osobe s višim profesionalnim statusom u odnosu na one s nižim. Valja napomenuti da su podaci o razumijevanju kulture u ovom anketnom ispitivanju dobiveni tako što su ispitanici/e u intervjuima licem u lice odgovarali/e na pitanje "Molim Vas recite mi što Vam pada na pamet kad čujete riječ 'kultura'", pri čemu su anketari/ke na licu mjesta rekodirali njihove "spontane odgovore" u 14 unaprijed zadanih kategorija.

Za razliku od toga, u istraživanju koje je francusko Ministarstvo kulture 2015. godine provelo na reprezentativnom uzorku građana/ki starijih od 15 godina, anketno ispitivanje započinjalo je otvorenim pitanjima o tome što sve ispitanicima/ama "spontano evocira" pojam "kultura" i koje vrijednosti povezuju s njom. Prva spoznaja ovog istraživanja bila je da je 99% ispitanika/ca u stanju na neki način odgovoriti na pitanje, kao i to da ih je iznimno malo (tek 1%) izrazilo negativan stav prema kulturi (u smislu da je "elitistička" ili "ispiranje mozga") (Guy, 2016: 2–3). Drugi zaključak bio je da francuski građani/ke pojam kulture doživljavaju kao višeznačan, te da – grupiraju li se pojmovi po semantičkoj i kognitivnoj bliskosti – koriste ukupno 28 registara, čije sastavnice više ili manje miješaju u svojim odgovorima. Najčešće spominjani registar se pritom odnosio na "znanje" (41%), a drugi najčešće spominjani na "čitanje i knjige" (37%), za kojima je slijedio niz različitih umjetničkih područja. Tek svaki osmi ispitanik/ca definirali su kulturu u antropološkom smislu riječi, a tek svaki deseti/a povezivao je kulturu s određenim vrijednostima (npr. tolerancija, dijeljenje) ili izjavljivao da kultura "uključuje sva područja i odražava sve mogućnosti života" (Guy, 2016: 4).

[1] Nažalost, rezultati za Hrvatsku nisu prikazani u sumarnom izvještaju o rezultatima istraživanja (European Commission, 2007).

U drugom dijelu ovog istraživanja francuskim građanima/kama ponuđeno je 27 unaprijed zadanih pojmova za koje su trebali odgovoriti pripadaju li ili ne pripadaju kulturi, ili joj pak pripadaju uvjetno ("ovisi o slučaju"). Tu se pokazalo da u Francuskoj postoji stanovit društveni konsenzus o tome što pripada kulturi (široko govoreći, baština i umjetnost, kao i znanost, putovanja i kulinarstvo), ali i što joj ne pripada (*reality TV*, video igre i zabavni parkovi). Zamijećeno je pritom da visokoobrazovani/e "imaju širi osjećaj za kulturu" te u nju uvrštavaju sve aktivnosti za koje smatraju da imaju određeni umjetnički karakter (uz klasične umjetničke prakse, kulturom se smatraju i cirkus, rap, dizajn ili moda), ali isključuju one koje se odnose na neumjetnički provođeno slobodno vrijeme.

Za temu ovog članka značajna je spoznaja da se u Francuskoj mladi između 15 i 24 godine "izdvajaju od ostalih generacija većom sklonošću bezuvjetnom uključivanju u kulturu načina izražavanja i oblika medijske kulture" te "istodobno nižom sklonošću od prosjeka da se određene amaterske prakse smatraju kulturnima" (Guy, 2016: 12). Među najstarijima je pak zastupljenije uključivanje u kulturu različitih klasičnih praksi, u rasponu od čitanja romana do sviranja glazbenog instrumenta, ali i aktivnosti poput znanosti, kuhanja i vrtlarstva.

Najnovije istraživanje načina na koji građani/ke devet europskih zemalja (Danska, Finska, Francuska, Hrvatska, Nizozemska, Španjolska, Srbija, Švicarska, Velika Britanija) razumiju pojam kulture provedeno je 2021. godine u okviru EU Obzor 2020 projekta INVENT, posvećenog razvoju društvenih vrijednosti kulture. U okviru tog istraživanja, ispitanicima/ama je najprije ponuđena mogućnost u otvorenom pitanju iznijeti što im asocira spominjanje pojma "kultura", a potom je – u pitanju prilagođenom iz prethodno spomenutog francuskog istraživanja – od njih zatraženo da za svaki od 20 ponuđenih pojmova, u rasponu od opere i hip-hopa do joge i trgovačkih centara, označe pripadaju li kulturi, uz korištenje odgovora: "da, svakako", "ne, nikako" i "ovisi".

Nakon analize otvorenih odgovora u anketnom ispitivanju pokazalo se da se spontane predodžbe o kulturi mogu grupirati u pet klastera, koji se odnose na (1) kultiviranost, (2) umjetnost, (3) institucije, (4) značajke grupe te (5) društvene običaje. Ovakva su razumijevanja kulture, u različitim omjerima, nazočna u svim istraživanim zemljama. Prema autorima/cama izvještaja (Purhonen i dr., 2022: 23), u Hrvatskoj se kultura dominantno, i osjetno više nego u drugim zemljama, razumije u institucionalnom smislu. Taj je pristup blizak razumijevanju kulture kao umjetnosti, ali je više okrenut aktivnostima i događajima, te određen riječima kao što su "kazalište, muzej, kino, koncert". Za razliku od toga, u Francuskoj i Španjolskoj dominira razumijevanje kulture kao kultiviranosti, u Nizozemskoj kao društvenih običaja, a u Velikoj Britaniji kao društvenih običaja i značajki grupe. Iako se pokazalo da je povezanost sociodemografskih varijabli i vjerojatnosti pojedinih tipova

odgovora razmjerno slaba (premda uglavnom statistički značajna), u slučaju dobi jasno je da starije grupe ispitanika/ca više razumiju kulturu kao kultiviranost, umjetnost i institucije, a mlađe kao značajke grupe i društvene običaje.

Kad je pak riječ o analizama o tome što pripada, a što ne pripada kulturi, pojmovi čija je pripadnost kulturi bila najšire prihvaćena na razini ukupnog uzorka su povijesni spomenici, narodni plesovi i opera, a najmanje se smatralo da kulturi pripadaju tetovaže, video igre i trgovački centri. Najviše prijepornosti oko toga pripadaju li kulturi ili ne, u svim se zemljama, gotovo u jednakim omjerima, pokazalo za grafite. Međutim, kad je riječ o tome koliko sigurnosti i isključivosti građani/ke pojedinih zemalja pokazuju u odlučivanju o tome što pripada kulturi a što ne, pokazuje se da su najisključiviji ispitanici/e u Hrvatskoj i Srbiji, a za njima oni u Velikoj Britaniji i Nizozemskoj. Dok ovakav stav u Nizozemskoj karakterizira ispitanike/ce nižeg obrazovnog statusa, u prethodne tri zemlje nalazimo ga i u visokoobrazovanih. Zemlje koje su najmanje sklone isključiti nešto iz područja kulture su Danska i Finska. Hrvatska je specifična po tome što u njoj visokoobrazovani/e najmanje od svih zemalja podržavaju široko shvaćanje kulture.[2]

Autori izvještaja o ovom istraživanju tvrde da su obavljene analize nedvojbeno pokazale da tradicionalne pretpostavke o tome da će uska i isključiva razumijevanja o tome što pripada kulturi biti tipična za grupe visokog statusa više ne odgovaraju stanju u suvremenoj Europi (Purhonen i dr., 2022: 42). Upravo suprotno, pokazalo se da su uska razumijevanja kulture povezana s grupama nižeg statusa, dok grupe višeg statusa razumiju kulturu kao vrlo širok pojam. Isto tako, autori/ce zaključuju da su široka i uključiva razumijevanja kulture pozitivno povezana s aktivnim sudjelovanjem u kulturi, visokim institucijskim povjerenjem, podrškom EU i europskoj kulturi, kozmopolitskim stavovima te podrškom davanju jednakih prava manjinama (Purhonen i dr., 2022: 44), a isto tako i većom podrškom javnom financiranju kulture (Purhonen i dr., 2023: 11). Ovakva interpretacija rezultata istraživanja upućuje na promjenu do koje je došlo u odnosu na paneuropska istraživanja provedena 15 godina ranije.

[2] S motrišta važnosti za kulturne politike, vrijedi spomenuti da je druga analiza istog seta podataka pokazala da u Hrvatskoj postoje ispitanici/e koje odlikuje visok stupanj sudjelovanja u kulturi, ali i nedostatak jasne predodžbe o tome što pripada kulturi (Cvetičanin i dr., 2025b).

3. TEORIJSKI OKVIR I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

U ovom dijelu članka, naznačujemo teorijske perspektive iz kojih se u njemu pristupa središnjim pojmovima kulture i kulturne politike te pojmu generacije. Nakon toga, iznose se istraživačka pitanja povezana s ovim pojmovima.

3.1. Kultura i kulturna politika

Teorijski okvir unutar kojega se danas definiraju istraživanja kulture nipošto nije samorazumljiv. Kao što je upozorio Katunarić (2007: 5), "[o]tkad se o kulturi više govori u množini nego u jednini, namnožili su se nesporazumi i pogrešni pristupi tom specifičnom skupu ljudskih djelatnosti". Prema ovom autoru, pokušaju li se pri objašnjavanju u tekst natrpati brojna različita značenja kulture, "čitatelja se ostavlja u nedoumici s obzirom na to što se hoće objasniti". No ništa manje problematične od ovih "sakupljačkih definicija" nisu ni one "ekstenzivne", poput klasične Kroeberove i Kluckhohnove (1952: 181)[3] ili kasnijih UNESCO-vih,[4] koje u sebi nose "golemu naslagu različitih značenja umjesto uredno posložene slike kulturne zbilje" (Katunarić, 2007: 6).

Pouka i zahtjev ovih tvrdnji jest da u svakom radu treba jasno naznačiti na što se pojam kulture u njemu odnosi. U empirijski utemeljenom radu poput našeg, to podrazumijeva da valja specificirati u kojem će se teorijskom ključu konceptualizirati istraživanje i interpretirati nalazi. Budući da područje kulturne politike, za koje su relevantni nalazi našeg istraživanja, imanentno karakterizira dvosmislenost ne samo središnjeg pojma "kulture" nego i praksi i ishoda koji se uz njega vezuju (Gray, 2015), ovo nije nimalo lak zadatak.

Ipak, smatramo da se teorijski okvir ovom članku može u širokim crtama, a ipak dovoljno precizno, definirati razlikovanjem dvaju najpoznatijih pristupa kulturnoj politici koji su se kristalizirali u 20. stoljeću. S jedne strane, to je u osnovi difuzio-

[3] U Katunarićevu (2007: 5) prijevodu, ova "sveobuhvatna" definicija kaže da "kulturu sačinjavaju obrasci, eksplicitni i implicitni, ponašanja, i u vezi ponašanja, stečeni i preneseni putem simbola koji sačinjavaju distinktivna postignuća ljudskih skupina, uključujući njihova utjelovljenja u artefaktima; bitna jezgra kulture sastoji se od tradicionalnih (tj. povijesno izvedenih i odabranih) ideja i posebno njima pripadajućih vrijednosti; kulturni sustavi mogu se, na jednoj strani, smatrati proizvodom djelovanja, na drugoj kao uvjetujući element budućeg djelovanja."

[4] Katunarić (2007: 6) kao UNESCO-vu definiciju kulture iz 1995. navodi onu koja je vidi kao "čitav kompleks distinktivnih duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih obilježja koja karakteriziraju neko društvo ili društvenu skupinu". Ta je definicija zapravo iznesena već i ranije (UNESCO, 1982: 8), no u biti se ne razlikuje od svojih kasnijih iteracija, koje gore izrečenom dodaju da kultura "obuhvaća ne samo umjetnost i književnost, nego i životne stilove, načine zajedničkog života, vrijednosne sustave, tradicije i vjerovanja" (UNESCO, 2001: 4).

nistički model (Dragojević i Dragičević Šešić, 2008: 37) poznat pod nazivom "demokratizacija kulture" (Fleury, 2006: 73–93), koji pretpostavlja "reprezentativnost, izvrsnost, sustavnost i tradicionalnost", odvija se na nacionalnoj razini i širi elitnu kulturu kroz javne ustanove, uz program decentralizacije (Dragojević i Dragičević Šešić, 2008: 38). S druge strane je pristup "kulturne demokracije", koji se razvio kroz kritiku prethodno opisanog difuzionističkog modela. Taj se pristup usredotočuje na "davanje publici mogućnosti samoizražavanja i stvaranja vlastite kulture", što zahtijeva javne politike koje teže uključivosti, raznolikosti te omogućavanju pristupa i kulturnoj proizvodnji i distribuciji (Belfiore i dr., 2023: 159) unutar promjenljive dinamike kulturno raznolikih društava (Bennett, 2001).

U ovom članku, kulturu promatramo kroz prizmu koju određuju ova dva modela kulturne politike. Kulturu razmatramo kao ono što je u njihovu središtu: s jedne je strane "visoka" ili elitna kultura, posredovana kroz različite ustanove, a s druge odgovor "odozdo" na takvu kulturu, koji uključuje i njezine svakodnevne i participativno demokratske aspekte. Ovakva shvaćanja kulture tvore temeljni okvir u koji namjeravamo interpretativno smjestiti odgovore sudionika/ca istraživanja.

U svrhu što uspješnije interpretativne integracije teorijskog okvira, u nastavku pružamo i temeljne odrednice za njegovu kontekstualizaciju u lokalne prilike. Unatoč mogućim drukčijim interpretacijama,[5] smatramo da nije netočno reći da se u Hrvatskoj u socijalističkom razdoblju uglavnom provodila kulturna politika sukladna glavnim postavkama pristupa opisanog kao "demokratizacija kulture".[6] To se vidi i po tome što u postsocijalističkom razdoblju, koje nastavlja brojne organizacijske modele socijalističke kulture, u Hrvatskoj i dalje ne postoji eksplicite artikulirana politika omogućavanja "pristupa kulturi". Naime, tijekom čitavog postsocijalističkog razdoblja, službena kulturna politika nastojala je očuvati mrežu kulturnih ustanova,

[5] Žuvela (2020) smatra da je sustav "samoupravljanja u kulturi", razvijen nakon Ustava SFRJ iz 1974., u povijest kulturne politike u socijalističkom razdoblju uveo paradigmu kulturne demokracije. Iako je taj sustav u nekim elementima doista pokazivao sličnosti s paradržavnim (engl. *arm's length*) modelima, a predviđao je i tzv. "susretno planiranje", odnosno koordinaciju "planova odozgo" i "planova odozdo" (Đukić Dojčinović, 2003), nije neopravdano ustvrditi da se zbog koncentracije birokratske moći i drugih lokalno specifičnih razloga ipak nije približio postavkama suvremeno definiranih pristupa kulturne demokracije. Usporedivost sa zapadnim pristupima demantiraju već i pojedini izvodi iz literature koju Žuvela (2020) navodi (Majstorović, 1980; Katunarić, 1997; Cvjetičanin i Katunarić, 1999; Županov, 1995).

[6] U pregledu povijesti poslijeratnih kulturnih politika u socijalističkoj Jugoslaviji, Đukić Dojčinović (2003) navodi da je nakon početne faze revolucionarne agitacije i propagande, započelo dugo razdoblje demokratizacije kulture, u kojem je službena kulturna politika "kao instrument socijalističkih reformi nastojala da demokratizuje 'autentičnu' tj. visoku, elitnu kulturu i učini je dostupnom svim socijalnim slojevima, a na prvom mestu proletarijatu kao nosiocu nove ideologije, dok su urbano-industrijski tokovi transmitovali masovnu kulturu kao proizvod nove potrošačke kulture" (Đukić Dojčinović, 2003: 24).

a njihov rad do danas se temelji više na ponudi sadržaja nego na proučavanju očekivanja i potreba korisnika/ca (Primorac, Obuljen Koržinek i Uzelac, 2017a). Pojedine značajke modela kulturne demokracije ipak nalazimo, ali u ukupnoj slici u znatno manjoj mjeri, u djelatnostima organizacija postsocijalističkog civilnog društva u kulturi (Žuvela, 2020).

U interpretacije empirijskih nalaza u ovom članku stoga ulazimo s pretpostavkom da će se odgovori starijih sudionika/ca moći interpretirati u prvom redu u okviru navika i očekivanja koje razvija model kulturne politike zasnovan na javnoj ponudi umjetničkih sadržaja kroz ustanove. Pritom uzimamo u obzir i to da je model reprezentativnih ustanova dugo karakterizirao austrijsku tradiciju organizacije kulture (Wimmer, 2011), kojoj je Hrvatska pripadala prije ulaska u Jugoslaviju. S druge strane, ne smije se zanemariti da su u najnovije vrijeme u hrvatsko polje kulturne politike ušla očekivanja i prakse preuzete ili prilagođene iz aktualnih europskih i globalnih pristupa organizaciji kulture,[7] pa se u skladu s tim mogu očekivati i određene promjene u refleksima modela kulturne politike u odgovorima sudionika/ca istraživanja. Načelna pretpostavka s kojom ulazimo u interpretaciju jest da odabrani prioriteti financiranja i organizacijski modeli kulturne politike utječu na prakse građana/ki u kulturi, o čemu svjedoče rijetki komparativni radovi na temu (Katz-Gerro, 2002; Falk i Katz-Gerro, 2016).

3.2. Pojam generacije

Kad je, pak, riječ o pojmu "generacija", oslanjamo se na sociološki pristup, koji "proučava generacije kao strukturne odnose u društvu" (Biggs, 2007: 701). Doduše, u našem slučaju glavni fokus nije na mehanizmima društvene promjene, kao što je uobičajeno u sociološkim istraživanjima u području, nego na utvrđivanju razlika između pojavnosti koje se mogu povezati s pripadnošću određenim kohortama rođenja. Drugim riječima, pojam "generacije" upotrebljavamo blisko njegovom određenju u svakodnevnom govoru, u kojem pomaže "razumjeti razlike između

[7] Žuvela (2020: 170) navodi da je Institut Otvoreno društvo – Hrvatska, koji je između 1992. i 2006. financirala istoimena globalna zaklada filantropa Georgea Sorosa, u 1990-ima funkcionirao kao svojevrsno "paralelno ministarstvo kulture". Neke njegove *spin-off* organizacije presudno su doprinijele razvoju nezavisne kulturne scene (Bodrožić, 2009: 61), kao i profesionaliziranom i projektno orijentiranom načinu rada u kulturi (Tonković i Sekelj, 2016). Nakon razdoblja u kojem je Europska unija utjecala na nacionalne kulturne politike prvenstveno *soft* instrumentima (Obuljen, 2006), uslijedilo je razdoblje u kojem su njezini programski dokumenti i radni planovi počeli eksplicite promicati određena razumijevanja kulture i očekivanja njezina učinka (Primorac, Obuljen Koržinek i Uzelac, 2017b; Cvetičanin, Petrić i Tomić-Koludrović, 2024: 6–13), što je stvorilo pretpostavke da "transfer javnih politika" ostavi traga i u području kulture (Obuljen Koržinek, 2013).

dobnih skupina i kao sredstvo lociranja pojedinaca i grupa u povijesno vrijeme“ (Pilcher, 1994: 481).

Međutim, valja naglasiti da to određenje nije u proturječju s klasičnim Mannheimovim (1928) postavkama, prema kojima ista lociranost u društvenom i povijesnom procesu ograničava pripadnike/ce generacije na specifičan obuhvat potencijalnog iskustva te ih tako predisponira na određeni karakterističan tip povijesno relevantnog djelovanja. Isto vrijedi i za noviju Giddensovu (1991: 146) definiciju, prema kojoj je riječ o raspoznatljivoj kohorti ili poretku koji smješta pojedinačni život u slijed kolektivnih tranzicija.

Iako u ovom istraživanju ne ulazimo u razmatranje značajnih događaja i mehanizama koji dovode do generacijskih promjena, naglašavamo da govorimo o “društvenim“ a ne puko “biološkim“ kohortama, odnosno da, u mannheimovskom smislu, pretpostavljamo da generacije dijele isto subjektivno doživljeno vrijeme.

Jasno nam je, nadalje, da su u mannheimovskoj teoriji generacije “interno stratificirane“ (Pilcher, 1994: 483). One se razlikuju po svojoj zemljopisnoj i kulturnoj lociranosti, stvarnom, a ne samo potencijalnom sudjelovanju u društvenim i intelektualnim tijekovima svog vremena, te po različitim odgovorima na konkretne situacije koje su im povod. No u ovom istraživanju, bez ulaženja u ovakve detaljnije razrade, namjeravamo eksploracijski inventarizirati razumijevanja kulture u različitim, najšire shvaćenim, “društvenim generacijama“ u Hrvatskoj.

To nas je dovelo do problema “postavljanja granica“, koji se u polju uvijek iznova javlja, dijelom i stoga što je Mannheim zaobišao raspravu o problemu kako empirijski razgraničiti generacije (Pilcher, 1994: 487). Tomu je tako zacijelo i stoga što, u mannheimovskom smislu, nije važno gdje unaprijed povući crte razgraničenja, nego spoznati kako pojedinci/ke i grupe interpretiraju ta razgraničenja i kako ona oblikuju procese i ishode. No s obzirom na to da se u ovom članku nismo u prilici analitički baviti razgraničenjima ove vrste, polazimo od toga da i preuzeto kategoriziranje dobnih kohorti može biti od koristi istraživačima/cama u specifičnim zadacima (Grenier, 2007: 715).[8] Ono, primjerice, može pokazati utjecaj konstruiranih generacijskih granica na stanovništvo i javne politike. Isto tako, rukovodili smo se klasičnim savjetom Rosowa (1978: 69), prema kojem se općeniti, obvezujući kriteriji određivanja kohorti ne mogu uspostaviti nezavisno od specifičnih analitičkih pitanja na koja se želi odgovoriti.

[8] Ovakav pristup u skladu je sa zaključkom Pilcher (1994: 483) prema kojem – unatoč prethodnim kritikama – “generacija u značenju kohorte ostaje u širokoj upotrebi u društvenim znanostima“. Smatramo također da kategoriziranje dobnih kohorti koje ovdje slijedimo nužno ne poništava mannheimovsku postavku prema kojoj je “generacijska lociranost ključni aspekt egzistencijalne određenosti znanja“.

S obzirom na eksploracijsku prirodu zadatka kojega smo se poduhvatili i karakteristike empirijske građe kojom raspolažemo, odlučili smo primijeniti u posljednje vrijeme široko prihvaćenu i medijski eksploatiranu podjelu generacija u zapadnim zemljama na tzv. tihu generaciju (odnosi se na rođene između 1928. i 1945.), "baby boom" generaciju (1946. – 1964.), generaciju X (1965. – 1980.), milenijalce (1981. – 1996.) i generaciju Z (1997. – 2012.) (Pew Research Center, 2015; Dimock, 2019). Osim što ima opravdanja s obzirom na svrhu rada (eksploracijsku inventarizaciju razumijevanja kulture), ovakva je podjela poticajna i stoga što medijske publike kroz nju dominantno percipiraju, a onda i izvode svoj generacijski identitet, dijelom i stoga što su druge podjele nepreglednije ili manje razumljive.[9]

3.3. Istraživačka pitanja

Polazeći od postavki i pojmova iznesenih u teorijskom okviru, u ovom članku pokušavamo odgovoriti na dva istraživačka pitanja:

1. Postoje li u Hrvatskoj generacijske razlike u razumijevanju kulture i u čemu se one sastoje?
2. Mogu li se generacijske razlike u razumijevanju kulture povezati s kulturnim politikama dominantnim u vremenu u kojem su socijalizirane pojedine dobne kohorte?

[9] Podjela koju ovdje koristimo postala je dominantna nakon svojevrsnog vakuuma generacijskih definicija, nastalog u vremenu smiraja socijalne države i rastuće individualizacije kasnih 1970-ih i 1980-ih godina. Različite društvene prakse u kulturi tada su se počele tumačiti kao posljedica potrošački zasnovanih optativnih životnih stilova, a ne klasno i generacijski kao ranije. U razdoblju novih nejednakosti, koje je nastupilo u 21. stoljeću, klasne su granice pak postale kompleksnije i manje jasne nego ranije. Budući da novije ekonomske politike često počivaju na zamisli tehnološki zasnovanog društvenog razvoja, u medijskom se diskursu ustalila zamisao o povezanosti kohorti rođenja i tzv. "tehnoloških generacija", zasnovana na pretpostavci da potonje nastaju tako što pojedine kohorte u formativnoj dobi odrastaju s pojedinim tehnologijama (Lim, 2010). Podjela koju koristimo oslanja se na elemente različitih generacijskih definicija, no u njima se često naglašava medijska i tehnološka komponenta. Proširenost takvog razumijevanja pojma može se tumačiti time što, unatoč globalizacijskom kontekstu, "veliki središnji događaji" ipak nemaju isto značenje i iste posljedice u različitim dijelovima svijeta, a potrošačka difuzija novih tehnologija smatra se prilično ravnomjerno raspoređenom.

4. PODACI I METODE

Podaci korišteni za analizu prikupljeni su anketnim ispitivanjem (N = 1.200), provedenim između 24. travnja i 16. lipnja 2021., licem u lice uz računalnu podršku na nacionalno proporcionalnom troetapno stratificiranom slučajnom uzorku.[10] Anketari/ke su bilježili odgovore na otvoreno pitanje (Q6), koje je glasilo: "Što vam prvo padne na pamet kad pomislite na riječ 'kultura'? Molimo obrazložite." U uzorku su bili zastupljeni ispitanici/e od 18 do 80 godina. Najveće ograničenje uzorka je podzastupljenost ispitanika/ca s osnovnim obrazovanjem i bez obrazovanja. U Tablici 1 prikazana je struktura uzorka prema generacijskoj pripadnosti.

Tablica 1. Broj sudionika/ca prema generacijskoj pripadnosti

Generacija	N
Tiha (1941.–1945.) + *baby boo*m (1946.–1964.)	405 (15 + 390)
X (1965.–1980.)	349
Stariji milenijalci (1981.–1989.)	167
Mlađi milenijalci (1990.–1996.)	131
Z (1997.–2004.)	148
Ukupno	1200

Kao što je vidljivo iz Tablice 1, pripadnici/e tihe generacije se analiziraju zajedno s "baby boom" generacijom. S obzirom na spoznaje stečene pilot-istraživanjem (Petrić i dr., 2025), milenijalci su podijeljeni u dvije generacijske podskupine.

Provedene analize zasnivaju se na pristupu karakterističnom za "obitelj metoda" (Fugard i Potts, 2019) koje se mogu opisati kao "na obrascima utemeljeni kvalitativni analitički pristupi" (Braun i Clarke, 2021). Posljednjih godina takve metode najčešće se povezuju s refleksivnom i procesno usmjerenom "tematskom analizom" (Braun i Clarke, 2022), ali nisu ograničene na taj pristup. Naše analize, u nekim aspektima, pokazuju sličnosti i s metodom kvalitativne analize sadržaja. Kao što objašnjava Mayring (2003), korijeni te metode u njezinoj su kvantitativnoj inačici, ali se ona može definirati i kao "istraživačka metoda za subjektivnu interpretaciju sadržaja tekstualnih podataka kroz sustavni klasifikacijski proces" (Hsieh i Shannon, 2005: 1278).

[10] Anketno ispitivanje provedeno je u okviru Obzor 2020 projekta "Europsko popisivanje društvenih vrijednosti kulture kao temelj uključivih kulturnih politika u svijetu koji se globalizira – INVENT".

Općenito govoreći, smatramo da pristup "obitelji metoda" spomenutoj na početku prethodnog pasusa nije nužno ograničavati na "kodiranje i identifikaciju tema i obrazaca". Naime, klasifikacije "velikih količina teksta u djelotvoran broj kategorija koje predstavljaju ista značenja" (Weber, 1990) mogu se podvrgnuti i dodatnim analizama.

Cilj ovog članka je eksploracijski identificirati obrasce razumijevanja kulture koji se javljaju u različitim dobnim kohortama ispitanika/ca uključenih u anketno ispitivanje s otvorenim pitanjem. Drugi cilj je pokušati interpretirati identificirane obrasce integracijom postavki teorijskog okvira i spoznaja kvalitativne analize. U skladu s takvim ciljevima i prethodno iznesenim postavkama našeg općeg pristupa, analize čiji se rezultati prezentiraju u nastavku teksta provedene su u dva koraka.

U prvom koraku oslonili smo se na algoritamski zasnovanu eksploracijsku metodu oblikovanja teme (engl. *topic modelling*), koja "stapa (…) automatiziranu analizu s ljudski nadgledanom interpretacijom" (Brookes i McEnery, 2019). Naša je pretpostavka pritom bila da se "međuigra računalnih i statističkih mjera s ljudski vođenom, teorijski senzibiliziranom interpretacijom" (Brezina, 2018), može korisno upotrijebiti u kontekstu kulturne politike, kao što je već ranije utvrđeno za druge javne politike (Kolkman, 2020).

Drugi korak analize podsjeća na ono što se u interpretativno-fenomenološkom pristupu naziva "početnim notiranjem", a uključuje interpretaciju svjetonazora sudionika/ca s motrišta istraživača/ice (Braun i Clarke, 2021). U našem eksploracijskom i javnopolitički usmjerenom istraživačkom kontekstu, i takav početni korak pridonosi boljem razumijevanju proučavane tematike. U svakom slučaju, bez obzira na njihov krajnji doseg, smatramo da su naše interpretacije utemeljene u jasnom teorijskom okviru i obranjive, te da su nastale na promišljanjima aktivnih i refleksivnih istraživača/ica. To je u skladu s preporukama Braun i Clarke (2022: 195–222).

Ovakav zadatak zahtijeva svijest o tome da se, u prvom koraku, polazi od strojno obrađene empirijske građe, pripremljene u skladu s kriterijima definiranim prije početka istraživačkog procesa (Alvesson i Sköldberg, 2009: 4). Nakon toga se, u drugom koraku, dobiveni rezultati interpretiraju iz perspektive induktivno generiranog znanja. U cjelini, ovakav način rada sukladan je s postavkama "postupne deduktivne indukcije" (Tjora, 2019). Taj pristup naglašava praksu teorijskog oblikovanja analize tijekom istraživačkog projekta kroz stalnu međuigru s induktivnom komponentom.

U prvom koraku, pošli smo od toga da nam strojno oblikovanje teme može pokazati "o čemu govori" pojedina skupina tekstova (Blei, 2012). Osim toga, može dodati i vizualnu komponentu grupiranju spomenutih riječi po frekvencijama. Ona se izražava u "oblacima riječi" (engl. *word clouds*), u kojima se frekvencija očituje

u veličini i boji pojedine jedinice u odnosu na druge jedinice prikazane u oblaku. Konkretno, riječi koje se češće spominju u odgovorima vizualno su veće te žarkijih boja. Nakon procedure tokenizacije (razlamanja teksta pojedinih odgovora u pojedinačne riječi) i lematizacije (svođenja riječi na njihove rječničke oblike), obavljeno je i čišćenje teksta pojedinačnih odgovora od riječi čija je funkcija u prvom redu gramatička ili pak detaljnije pokazuju odnose među spomenutim imenicama i pridjevima. Dio izjava dodatno je reduciran do središnjih pojmova koji se u njima javljaju, a ujedno su i kategorija kulture (npr. "ponašanje"). U manjem broju slučajeva, riječi iz pojedinih odgovora koje, navedene same za sebe, ne bi davale adekvatno značenje u smislu identificiranog "središnjeg pojma", rekodirane su u kategorije koje se javljaju kod drugih govornika/ca čiji odgovori imaju isti temeljni smisao.[11] Tako pripremljen materijal obrađen je u programu XLSTAT 2023, na način da su zasebno procesirani odgovori pripadnika/ca različitih generacija, i to tako da su u prvoj obradi korišteni svi pojmovi iz pojedinačnih odgovora sudionika/ca a u drugoj obradi samo prvi spomenuti pojam.

U dijelu teksta s rezultatima prikazane su crno-bijele inačice oblaka riječi dobivenih obradom svih pojmova spomenutih u odgovorima. U Dodatku su prikazani oblaci riječi u boji, i to i za sve spomenute pojmove i samo za prvi pojam.

Pri interpretaciji rezultata vodili smo računa o ograničenjima metode oblikovanja teme. Ignatow (2015) tvrdi da metateorijski temelji automatizirane analize teksta nisu dovoljno uspostavljeni zbog njezina položaja na razmeđi računalnih i društvenih znanosti, što slabi njezinu snagu u usporedbi s interpretacijama zasnovanim na induktivnim kvalitativnim pristupima. Smatramo, međutim, da u kontekstu kulturne politike, snažno kontekstualno znanje pomaže umanjiti ovaj nedostatak. Vodili smo računa i o Kolkmanovu (2020) savjetu da algoritamski modeli u kontekstu javne politike daju najbolje rezultate ako im se pristupa oprezno. Konačno, uzeli smo u obzir i upozorenja da vizualnim rezultatima automatizirane obrade teksta općenito treba pristupati oprezno, jer istraživači/ce ponekad pretjeruju u interpretaciji, u želji da njome potkrijepe priču koju navodno sugeriraju rezultati.

Upravo zbog toga, u drugom smo koraku analize pristupili građi na posve drukčiji način. Dok smo pri pripremi građe za oblikovanje teme pročišćavali predložak tokenizacijom i lematizacijom, ovdje smo naglasak stavili upravo na cjelovite izjave, u kojima smo proučavali kolociranost pojmova te konstelacije koje oni međusobno stvaraju. Uz to, proučili smo i odnos analiziranih pojmova prema situacijskim kontekstima i kulturnim repertoarima impliciranima u izjavama kada se one vide i analiziraju kao mikronarativi. Posebnu pozornost posvetili smo emotivnoj kompo-

[11] Npr. uključivanje riječi "čovjek" i "put" iz izjave "Pozdraviti čovjeka na putu", vodilo bi interpretacijama koje ih povezuju s humanizmom i razvojem, dok je smisao izjave usmjeren na pristojno ponašanje.

nenti, tj. odnosu govornika/ce prema pojmu. Smatrali smo pritom da je emotivni odnos prema pojmu u dovoljnoj mjeri prenesen u ponešto različitim načinima na koje su anketari/ke bilježili/e odgovore. Svrha ovog dijela analize bila je interpretacija odgovora pojedinačnih sudionika/ca s motrišta istraživača/ice. Potom su te početne interpretacije promatrane u kontekstu drugih izjava u generacijskoj jedinici ili podjedinici da bi se mogle stvoriti pouzdanije spoznaje o tome što je distinktivno u načinu na koji pojedina generacija vidi pojam kulture.

5. REZULTATI

5.1. Oblikovanje teme

U ovom dijelu članka najprije predstavljamo rezultate prvog koraka analize, koji se odnosio na eksploracijsku primjenu metode oblikovanja teme. Kao što je spomenuto, ta metoda algoritamski klasificira tekst i minimalno organizira podatke, ali svejedno omogućuje interpretaciju na temelju kontekstualnog znanja. Pokušaj interpretacije ostavljamo za poglavlje s raspravom, a u nastavku ovog dijela članka donosimo prikaze dobivenih oblaka riječi po generacijama, uz kratke linearne verbalne rekapitulacije.

5.1.1. Tiha (1941. – 1945.) i “baby boom“ (1946.– 1964.) generacija

Slika 1. Oblak riječi povezanih s pojmom kulture za tihu (N = 15) i “baby boom“ generaciju (N = 390)



Na Slici 1 prikazan je oblak riječi s pojmovima povezanima s kulturom koje su spomenuli/e pripadnici/e tihe i "baby boom" generacije. Iz slike je vidljivo da u ovim generacijama dominira pojam "kazalište", pa u manjoj mjeri "ponašanje". Istaknutije se javljaju i "muzeji", "kino", "koncerti", "predstave", "glazba", "folklor" i "umjetnost" te, nešto manje istaknuto, "knjiga". Neki od manje istaknutih pojmova povezani su s vidljivije istaknutima. Primjerice, uz "kazalište" se vezuju "predstave", "gluma", "opera", "HNK" i drugi pojmovi, a uz "ponašanje" se vezuju "ophođenje", "pristojnost", "poštovanje", kojima se mogu pridružiti i "obrazovanje", "ljudski odnosi", "nema kulture" i "nekultura". Razmjerno istaknuta je i konstatacija "ne znam", a manje od nje "ništa". Od apstraktno definiranih umjetničkih oblika dominiraju "glazba", "umjetnost", "folklor" i "književnost". S druge strane, kultura se u pojedinačnim slučajevima povezuje i s konkretnim osobama ("Cesarić", "Matula"), spomenicima ("Apoksiomen"), ustanovama ("Benčić", "HNK", "Lisinski", "Arena") te kulturnim programima ("Rijeka 2020").

5.1.2. Generacija X (1965. – 1980.)

Slika 2. Oblak riječi povezanih s pojmom kulture za generaciju X (N = 349)



Na Slici 2 prikazan je oblak riječi s pojmovima povezanima s kulturom koje su spomenuli/e pripadnici/e generacije X. Na ovoj slici dominira pojam “kazalište“, a nakon njega – u istom rangu – “ponašanje“ i “muzeji“. Istaknutije se javljaju “knjiga“, “glazba“ i “obrazovanje“, a potom i “spomenici“, “umjetnost“, “folklor“ i “kino“, pa zatim “događaji“, “film“ i “nema kulture“ te naposljetku “koncerti“ i “predstave“. S istaknutije zastupljenim pojmom “ponašanja“ i ovdje se može povezati “obrazovanje“ i “nema kulture“, kao i manje istaknute pojmove “uzdizanje“, “odgoj“ i “život“. Na pojedinačnoj razini, javljaju se također i konkretne osobe, institucije, artefakti i kulturne manifestacije (Da Vinci, Balašević, moreška, Špancirfest, vučedolska golubica, krapinski pračovjek, Rijeka 2020, HNK, dom kulture).

5.1.3. Stariji milenijalci/ke (1981. – 1989.)

Slika 3. Oblak riječi povezanih s pojmom kulture za generacijsku podjedinicu starijih milenijalaca/ki (N = 167)



Na Slici 3 prikazan je oblak riječi s pojmovima povezanim s kulturom koje su spomenuli pripadnici/e generacijske podjedinice koju smo nazvali stariji milenijalci/ke. Na ovoj slici ponovo dominira pojam “kazalište“. Najistaknutiji pojam nakon njega je “ponašanje“, te onda – u nešto manjoj vidljivosti – “muzeji“. Nakon toga, najistaknutiji su pojmovi “glazba“, “knjiga“, “obrazovanje“, “koncerti“, “spomenici“, “kino“, “umjetnost“ i “odgoj“. Za njima slijede “ne znam“ i “predstave“, te “folklor“ i “uzdizanje“. Na pojedinačnoj razini, javljaju se nazivi konkretnih ustanova i manifestacija (“HNK“, “Festival djeteta“, “Barokne večeri“, “Lisinski“, “KUD“), ali nema imena

konkretnih osoba. Možda je zanimljivo spomenuti da se, na pojedinačnoj razini, javljaju i pojmovi “ministarstvo“, “ulična kultura“, “narod“ i “Europa“.

5.1.4. Mlađi milenijalci/ke (1990. – 1996.)

Slika 4. Oblak riječi povezanih s pojmom kulture za generacijsku podjedinicu mlađih milenijalaca/ki (N = 131)



Na Slici 4 prikazan je oblak riječi s pojmovima povezanim s kulturom koje su spomenuli pripadnici/e generacijske podjedinice koju smo nazvali mlađi milenijalci/ke. Na ovoj slici također dominira pojam “kazalište“. Nakon njega, manje su istaknuti “muzeji“, te potom još nešto manje istaknuti “ponašanje“ pa “umjetnost“. Dakle, ovdje prvi put imamo jače istaknuta četiri, a ne dva ili tri pojma. Slijede, po istaknutosti, “koncerti“ i “glazba“, pa “povijest“ i “kino“. Iza njih su “predstave“, “izložbe“ i “događaji“, koje slijede “baština“, “knjiga“, “običaji“ i “bonton“. Od iole istaknutijih pojmova, mogu se još spomenuti “arhitektura“, “tradicija“, “kultura“, “književnost“, “Hrvatska“, “ništa“ i “ne znam“. Na pojedinačnoj razini, vrijedi spomenuti da se, uz pojmove “narod“ i “država“, spominjane i u drugim generacijama, prvi put pojavljuju pojmovi “identitet“, “multikulturalnost“ i “društvo“. Prvi put se pojavljuju i pojmovi “cjeloživotno obrazovanje“ i “eventi“, a također i “estetika“. Kod ove generacijske podjedinice ne spominje se niti jedna konkretna osoba, ali se spominju imena plesova (“moreška“) i manifestacija (“Noć muzeja“), kao i zemlje i razdoblja poznata

po umjetničkim i kulturnim dosezima (“Grčka“ i “renesansa“). U ovoj se generaciji čini da o istaknutim pojmovima postoji manji konsenzus nego ranije.

5.1.5. Generacija Z (1997. – 2004.)

Slika 5. Oblak riječi povezanih s pojmom kulture za generaciju Z (N = 148)



Na Slici 5 prikazan je oblak riječi s pojmovima povezanim s kulturom koje su spomenuli pripadnici/e generacije Z. U središtu slike i dalje je “kazalište“. Ono je i dalje najistaknutije, međutim veličinom su mu se vrlo približili “muzeji“ i “ponašanje“. Slijede “umjetnost“, “spomenici“ i “glazba“, pa za njima “kino“, “povijest“, “baština“, “odgoj“, “obrazovanje“ i “koncerti“, a onda “festivali“, “narod“, “sport“, “tradicija“, “pristojnost“ i “događaji“, te na koncu “opera“, “ustanove“, “izložbe“, “knjiga“, “ništa“, “nekulturni“, “bonton“ i “izložbe“. U ovoj generaciji ponovo se, doduše samo u jednom slučaju, javlja ime konkretne osobe (“Mažuranić“). Na pojedinačnoj razini, može se spomenuti da se, uz “nogomet“ sada javlja i “rukomet“, a uz “morešku“ i “narodne nošnje“, “tamburice“, “kirvaj“. Uz istaknutije vidljive “narod“ i “državu“, sada se javljaju i “ljubav prema zemlji“, “korijeni“ i “emancipacija“.

5.1.6. Sinoptički prikazi oblaka riječi za sve generacije i generacijske podjedinice

Na slikama 6 i 7 donosimo sinoptičke prikaze oblaka riječi za sve obrađene generacije i generacijske podjedinice. Na prvoj od njih donosimo oblake riječi za sve pojmove spomenute u odgovorima sudionika/ca, no na drugoj prikazujemo samo odgovore za prvi spomenuti pojam.

Slika 6. Sinoptički prikaz oblaka svih navedenih riječi povezanih s pojmom kulture za sve obrađivane generacije i generacijske podjedinice



Slika 7. Sinoptički prikaz oblaka prvih spomenutih riječi povezanih s pojmom kulture za sve obrađivane generacije i generacijske podjedinice



Bilješka uz slike 6 i 7: Oblaci riječi generacija i generacijskih podjedinica prikazani su, s lijeva na desno: tiha i "baby boom" generacija (N = 405), generacija X (N = 349), generacijska podjedinica stariji milenijalci (N = 167), generacijska podjedinica mlađi milenijalci (N = 131), generacija Z (N = 148).

Iz ovih je sinoptičkih prikaza vidljivo da, kad se uzmu u obzir samo prve spomenute riječi povezane s pojmom kulture, u generaciji Z riječ "kazalište" gubi primat koji svugdje drugdje ima (pa čak i u istoj toj generaciji, ako se uzmu u obzir sve spomenute riječi). Umjesto nje središnje mjesto zauzima riječ "ponašanje", kojoj slijede "muzeji", a tek potom "kazalište", "umjetnost" i "spomenici", te nakon njih "običaji".

5.2. Analiza generacijskih pogleda na kulturu

U ovom dijelu članka donosimo rezultate analize pogleda na kulturu unutar pojedinih generacija. Dobiveni su kontekstualizacijom svjetonazora i emotivnog odnosa prema kulturi pojedinačnih sudionika/ica u širi okvir drugih izjava zabilježenih u istoj dobnoj kohorti. Zbog opsežnosti građe (N = 1.200), u mogućnosti smo prezentirati tek odabrane izjave, za koje smatramo da u stanovitom smislu sintetski izražavaju pojedine aspekte pristupa pojmu u svakom od pet ovdje primijenjenih generacijskih okvira. Izjave odabrane za prikaz u pravilu se sastoje od više riječi i analizirane su kao mikronarativi, razmatrani u svjetlu dostupnih sociodemografskih podataka ispitanika/ce. Izjave koje se sastoje od jedne ili dvije riječi prikazane su ako po nečemu indikativno odudaraju od drugih kratkih izjava.[12] (Nešto širi izbor izjava, koje u potpunosti prepuštamo čitateljskoj generalizaciji,[13] prikazan je u Dodatku.)

5.2.1. Tiha i “baby boom“ generacija

Najviše na svijetu. Bez toga ne bi djeca ništa mogla. (1941.)

Moj Dobriša Cesarić i njegove pjesme. (1944.)

Kompleksan pojam... prvo mi padne napamet humanost, kultura ponašanja, ophođenja. (1949.)

Dom kulture u [ime mjesta], *crkva svete* [ime] *u* [ime mjesta], *pjevam u zboru u crkvi, zvonar sam*. (1954.)

Na narod pomislim, kultura prema zemlji, ljubav, odnos prema zemlji. (1955.)

Zbir općih djelovanja u svrhu boljitka zajednice. (1956.)

Nema kulture u Hrvata. (1960.)

Izgradnja, urbanizam, parkovi.. Prije je bilo puno urednije pa ju ovo podsjeća na kulturu. (1961.)

---

[12] Izjave koje se sastoje od jedne riječi, primjerice pojma “kazalište“, ili pak nabrajanja nekoliko pojmova koji se odnose na različite umjetnosti ili slično, nisu prikazivane, iako i one nude stanovite obrise kulturnog svemira ispitanika/ce, pogotovo promotre li se u svjetlu sociodemografskih podataka. Među kratkim izjavama birane su one koje nisu često zastupljene unutar generacije ili transgeneracijski te kao takve mogu osvijetliti pojedini specifičan generacijski aspekt. Npr., izjave koje sadrže pojmove kao što su “kazalište“ ili “muzej“ neće se izdvojiti, a izjave poput “dosada“ i “zabava“ hoće.

[13] Prema Miscou (2007), “čitateljska generalizacija” pretpostavlja sposobnost “utemeljenog razumijevanja” prikazane empirijske građe u visoko kontekstualnim istraživanjima. Riječ je o “embrioničkim“ pokušajima razumijevanja važnosti fenomena u odnosu na konceptualizacije koje u određenom kontekstu imaju značenje i objasnidbenu snagu.

Kazalište, jer se ljudi ondje kulturno uzdižu. (1961.)

Samo u [ime mjesta] *kulturu predstavlja nogomet.* (1961.)

U ovom okviru, koji obuhvaća dvije generacije, za tihu generaciju izdvojene su prve dvije izjave, koje svjedoče o posvećivanju visokog značaja kulturi kao važnoj za buduće generacije te bliskom (personaliziranom) odnosu prema njoj. Iako su izrečene specifično generacijskim izričajem, u izjavama tihe generacije (šire prikazanima u Dodatku) javljaju se motivi zastupljeni i u odabranim odgovorima pripadnika/ca "baby boom" generacije. U kompozitnom generacijskom okviru koji ovdje prikazujemo, odgovori se tiču odgoja i obrazovanosti, "duhovnog uzdizanja", kulture ponašanja i pristojnosti, uređenog okoliša, značaja kulture za budućnost naroda, zemlje i boljitak zajednice. U dijelu izjava vidljiva je vezanost uz konkretne ustanove koje pružaju kulturne sadržaje i omogućuju bavljenje kulturom. Izjave upućuju i na to da je kultura kompleksan pojam, te pokazuju razočaranost općom razinom kulturnog razvoja u zemlji ili u mjestu u kojem ispitanici/e žive. Unatoč tome što je dio izjava izrazito emotivno obojen, u ovom se generacijskom okviru kulturi svjetonazorski pristupa kao općem i kompleksnom pojmu, važnom za sadašnjost i budućnost društva.

5.2.2. Generacija X

Umjetnost, slike, kipovi, Leonardo da Vinci, Parni valjak, Đorđe Balašević. (1965.)

Svestranost, uključivost. (1965.)

Kulturna osoba koja se prema meni odnosi. (1965.)

Film, volim ih gledati. (1966.)

Hrvatska nema kulture, ljudi su netolerantni. (1968.)

Da se moraju čitat knjige. (1968.)

Ne znam, ne pratim kulturu. (1969.)

Općenito sve, grad, ljudi, sve obuhvaća kulturu. (1971.)

Unaprjeđenje kvalitete života, da se nešto novo nauči kroz kulturu. (1976.)

Dosada. (1976.)

Nogometna utakmica. (1978.)

Melem za dušu… (1979.)

Rock koncerti i zabava.. druženje.. piva..(1980.)

U okviru kojim su obuhvaćene izjave ispitanika/ca iz generacije X, postoji kontinuitet pojedinih motiva iznesenih u prethodnom generacijskom okviru (o ponašanju, društvenom značaju umjetnosti i nedostatku kulture u Hrvatskoj). Ipak, izjave generacije X su u izričaju nešto manje apstraktne i više su usmjerene prema ispitaniku/ci kao mjerilu ("prema meni", "volim", "ne pratim", "ispunjava me"; u izjavama u Dodatku javljaju se i "da l' idem", "da l' znam", "da hodam u muzeje", itsl.). Pojavljuju se "suvremeniji" pojmovi ("svestranost, uključivost", "kvaliteta života"), eklektični i neortodoksni izbori ("Leonardo da Vinci, Parni Valjak, Đorđe Balašević"), implicitni signali da kultura i nije toliko važna ("ne pratim", "dosada") te da može biti i prisila ("moraju se čitati knjige"). Kao pojmovi povezani s kulturom javljaju se i oni koji su u prethodnoj generaciji bili označeni kao nekultura ("nogometna utakmica"). Nazočni su i prethodno nezastupljeni hedonistički momenti ("zabava, druženje, piva"). Iako se u dijelu izjava osjeća kontinuitet s prethodnim shvaćanjem kulture kao kompleksnog pojma važnog za zajednicu, ovu generaciju dominantno karakterizira personalizirani odnos prema kulturi.

5.2.3. Stariji milenijalci/ke

Sadržaj koji ljudima daje nekakav sadržaj života. (1981.)
Obrazovanje, podsjeća ga na ministarstvo. (1981.)
Odgoj, obrazovanje, kulturno uzdizanje i ponašanje. (1982.)
Opuštenost. (1982.)
Poštovanje drugih i pozdravljanje, biti dobar prema drugima. (1983.)
Manjak kulture u društvu. (1984.)
Fino, ugodno. (1984.)
Područje koje me uopće ne interesira. (1984.)
Kako se moraš ponašati. (1986.)
Ulična kultura. (1987.)
Odgovoriti nekome na poruku. (1989.)
Mladi ljudi mi prvi padaju na pamet zato što ih smatram oštećenima u trenutnoj situaciji jer nemaju mogućnosti doći do kulturnog izražaja. (1989.)

U izjavama ispitanika/ca iz podgeneracijske jedinice starijih milenijalaca postoji kontinuitet sa starijim generacijama, i to u povezivanju kulture s ponašanjem, pojedinim oblicima umjetnosti, konkretnim ustanovama koje nude kulturne sadržaje te "manjkom kulture u društvu". No javljaju se i novi momenti. U izjavama se pristojnost povezuje s novim tehnologijama ("odgovoriti nekome na poruku"), navode se

prethodno nespomenuti oblici kulture (“ulična kultura“, “putovanja“), a javljaju se i odgovori koji povezuju kulturu s osobnim stanjima (“opuštenost“, “fino, ugodno“). Neke izjave dijele s generacijom X osjećaj prisile (“kako se moraš ponašati“, “da l’ se bavim“) i usmjerenost prema ispitaniku/ci kao mjerilu (“da se kulturno uzdižem“). Međutim, u ovoj se generacijskoj podjedinici javlja i povezanost osobnog s apstraktnim (“sadržaj koji ljudima daje neki sadržaj života“, “čovjek ima mogućnost da se izgrađuje“). Iako općenite, ove su izjave povezane s onima koji ih izriču. To se jasno vidi iz primjera u kojem se briga za mlade generacije, koje se smatraju “oštećenima u trenutnoj situaciji“, može izravno povezati s anketiranom osobom (rođenom 1989.). Takav spoj apstraktnog i osobnog novost je u odnosu na izjave prethodnih generacija te se stoga može reći da karakterizira ovu generacijsku podjedinicu. Valja spomenuti i to da pojedine izjave koje pokušavaju objasniti kulturu za nijansu više nego ranije zvuče kao “školske definicije“. Javlja se i izjava od jedne riječi (“Europa“), koja služi kao razdjelnica kulture i nekulture, a možda upućuje i na to da anketirani sebe vidi kao “drugoga“ u odnosu na europski prostor. Isto tako, u jednoj izjavi kultura i obrazovanje podsjećaju na “ministarstvo“, što upućuje na odnos prema kulturi koji nije blizak nego se očekuje da bude formalno institucionalno posredovan.

5.2.4. Mlađi milenijalci/ke

Pedagoško kulturno ponašanje. (1990.)

Identitet nekog naroda. (1990.)

Umjetnost… sveopće znanje i slobodno vrijeme. Zato što nas jako malo uče u školi o njoj i to u obliku gradiva… Ljudi su socijalna bića a udaljila su se. (1991.)

Bezobrazni ljudi. (1991.)

Hrvatska kultura. (1991.)

Ne zanimaju me kulturna zbivanja. (1992.)

Država zbog nacionalne kulture i identiteta. (1992.)

Šarenilo. (1993.)

Kultura i turizam. (1993.)

Kafić kultura. (1994.)

Cjeloživotno obrazovanje, multikulturalnost. (1994.)

Eventi od muzeja, do umjetnosti. (1995.)

Grčka, kipovi, renesansa. (1996.)

Društvo. (1996.)

Kontinuitet mlađih milenijalaca/ki s prethodnom podgeneracijskom jedinicom najizravnije se vidi u tome što pojedine njihove izjave zvuče poput "školskih definicija", odnosno citata iz školskih knjiga, a ne internaliziranog znanja o kulturi i stava prema njoj. Uz izjave na razini općenitih fraza (poput "pedagoško kulturno ponašanje" ili "sveukupno naslijeđe socijalnih normi"), nailazimo i na nabrajanje općih mjesta ("Grčka, kipovi, renesansa"). Povezanost ove generacijske podjedinice sa školskim sadržajima, kao i općim društvenim okvirom u razdoblju ratne i poratne socijalizacije, vidljiva je u izjavama koje povezuju kulturu s "identitetom nekog naroda", "državom", "hrvatskom kulturom" i "civiliziranošću". Javljaju se i novi pojmovi ("event") te reproduciraju fraze aktualne u dobu socijalizacije generacije. Te fraze kulturu povezuju s gospodarstvom ("kultura i turizam"), školstvom ("cjeloživotno obrazovanje") i svakidašnjim životom ("kafić kultura", "društvo"). Dio izjava usmjeren je na ispitanika/cu kao mjerilo ("da l' idem", "jer je meni to"), a dio izrazito konkretiziran ("bezobrazni ljudi"). Kao i u prethodnoj generacijskoj podjedinici starijih milenijalaca/ki, javlja se osjećaj zakinutosti ("malo nas uče o školi u njoj i to u obliku gradiva"). Istodobno, podrazumijeva se očekivanje da bi netko drugi (u ovom slučaju školska ustanova) trebao osigurati znanje o kulturi i uključivanje u nju. Općenito se može reći da ova generacijska podjedinica pokazuje manju bliskost s pojmom kulture nego bilo koja prethodna, a pojedine "naučene" definicije prikazane u Dodatku svjedoče i o tome da se vodi računa o društvenoj poželjnosti odgovora.

5.2.5. Generacija Z

Vi mladi ste nekulturni. (1998.)

Emancipacija. (1998.)

Obrazovanje, zato što osnovnu kulturu stječemo u obrazovnim ustanovama. (1999.)

Nešto što označava pojedinu skupinu – narod. (1999.)

Alkohol. (1999.)

Dosada. (2001.)

Narodne nošnje, tamburice. (2001.)

Nekulturni ljudi. U nas je to veliki minus u zemlji. (2001.)

Zabava. (2001.)

Država. (2001.)

Hrvatska. (2002.)

Nekakve opće stvari u životu čovjeka: kultura ponašanja, povijesna baština, općenito životno iskustvo čovjeka. (2002.)

Sport kao što su nogomet, rukomet i sl. (2003.)
Sektor obrazovanja. (2003.)

Izjave ispitanika/ca iz generacije Z još su kraće nego u prethodnim generacijskim podjedinicama i povremeno podsjećaju na priloge igri asocijacija. Češće nego drugdje, odabrane izjave se sastoje od jedne ili dvije riječi. U uvodima u nešto duže izjave javljaju se riječi poput "nekakav" ili "nešto", koje svjedoče o poteškoćama izravnog imenovanja pojmova. Raspon spomenutih pojmova kreće se od konkretnih ustanova ("KUD", što je skraćenica za "kulturno-umjetničko društvo") do pojmova vezanih uz osobna stanja ("zabava", "dosada", "alkohol"). Postoji kontinuitet s podjedinicama generacije milenijalaca/ki u spominjanju "države" i "naroda", ili pak "nekulturnih ljudi", a javljaju se i birokratizirane fraze poput "sektor obrazovanja" ili "kreativno stvaralaštvo". Osim pojmova povezanih s državom ili narodnom kulturom, javlja se međutim i pojam usredotočen na slobodu pojedinca/ke ("emancipacija"). Izjava "vi mladi ste nekulturni" svjedoči o tome da generacija osjeća pritisak zbog toga što se mladi navodno nedovoljno pristojno ponašaju i malo znaju o kulturi. Općenito se može reći da ova generacija pokazuje još veću distanciranost prema pojmu kulture od prethodne podgeneracijske jedinice mlađih milenijalaca/ki.

6. RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Nakon provedenih analiza u mogućnosti smo ukratko razmotriti njihove implikacije. Prva spoznaja nastala analizom pokazuje da postoji stabilnost i kontinuitet u shvaćanju kulture u različitim generacijama u Hrvatskoj, ali da se u povijesnom slijedu mogu iščitati i pojedine generacijske promjene u odnosu prema njoj.

Iz analize provedene metodom oblikovanja teme jasno je da su kazalište i ponašanje u središtu razumijevanja kulture u Hrvatskoj. To svjedoči o jakom utjecaju tradicije, odnosno naslijeđene kulturne matrice. Pritom valja napomenuti da se kazalište ipak ne shvaća samo kao reprezentativna kulturna ustanova – često se razmatra kao važno jer je sinteza različitih umjetnosti i pozitivno utječe na razvoj društvenosti. Ipak, primjetno je da u posljednjoj analiziranoj generaciji (Z), u inačici oblaka riječi u kojoj se uzima u obzir samo prva spomenuta riječ, kazalište gubi primat i prepušta ga muzejima. Ovo bi se moglo tumačiti time što mlađe generacije, iz različitih razloga, slabije poznaju kodove potrebne da bi se moglo uživati u kompleksnim scenskim umjetnostima, dok su muzeji razvili nove načine prezentacije i popularizacije svojih sadržaja. Ako je tako, bar u dijelu izjava koje ističu ulogu kazališta, moglo bi se govoriti i o društveno poželjnim odgovorima. Međutim, i takvi odgovori zapravo svjedoče o snazi povijesne uloge kazališta kao sinonima kulture

u Hrvatskoj. Isto tako, valja spomenuti da se u ruralnom kontekstu često spominju domovi kulture te izražava žaljenje što danas više nisu u funkciji na isti način kao nekad. Ovdje je riječ o svojevrsnoj socijalističkoj inačici središnjeg mjesta organizacije kulture u manjim mjestima. U svakom slučaju, i kazališta, i muzeji, i domovi kulture u mnogim se odgovorima javljaju kao najuže povezani s pojmom kulture. To pokazuje, kao što navode i Purhonen i dr. (2022), da se u Hrvatskoj kultura dominantno razumije u institucionalnom smislu.

Pojmovi povezani s "ponašanjem", kao drugi najčešće zastupljeni niz riječi koje sudionicima/ama padaju na pamet kad se u Hrvatskoj spomene kultura, svjedoče jasno o snazi srednjoeuropske tradicije. Njezino postojanje u pojedinim zemljama utvrdilo je i paneuropsko istraživanje iz 2006. godine (European Commission, 2006). Riječ je o normativnoj tradiciji, koja je na dubljoj razini povezana i s pojmom "Bildung", u smislu izgradnje osobe kulturom. O tome svjedoče brojne izjave, pa i one najmlađih sudionika/ca, koje kulturu povezuju s "uzdizanjem".

Ako primjena eksploracijske metode oblikovanja teme svjedoči o kontinuitetu pojedinih spomenutih pojmova, naš pokušaj analize generacijskih pogleda na kulturu svjedoči i o promjenama koje se događaju tijekom vremena. One se vide već u izboru pojedinih pojmova i nazočnosti pojedinih tema, no još više u razlikama u stavu prema njima, koje su vidljive u promjenama načina diskurzivnog pristupa kulturi. Vidljivo je tako da, s protokom vremena, ipak slabi u starijim generacijama gotovo nepodijeljeno pozitivna uloga pripisivana pojmovima povezanima s visokom kulturom. Naime, u mlađim generacijskim kohortama učestalije se javljaju i pojedine negativne procjene o važnosti kulture ili pak nezainteresiranost za nju.

Najkraće bi se moglo reći da starije generacije (tihu generaciju, "baby boom", pa i generaciju X) karakterizira entuzijazam za kulturu, koji često podrazumijeva i aktivno (amatersko) ili pasivno (kao publika) bavljenje kulturom. Za razliku od toga, u mlađim se generacijama mogu primijetiti i distancirani odgovori koji podsjećaju na školske definicije ili odgovore na kvizu. Također, valja primijetiti da mlađe generacije upotrebljavaju sve manje riječi kad govore o kulturi – često se zadovoljavaju i vrlo kratkim tvrdnjama. Već od generacije X vidljivo je i da se kultura sve više "privatizira", odnosno da se o njoj govori kao o nečemu što se "meni" sviđa ili u čemu "ja" uživam, a ne više kao o općeljudskoj i razmjerno apstraktnoj kategoriji. Nadalje, valja primijetiti da u dobnim kohortama mlađim od generacije X raste i broj definicija koje u središtu imaju "narod" ili "državu". Može se pretpostaviti da je ovo posljedica kriznih povijesnih okolnosti i njihove refleksije u školskom sustavu te općenito u javnoj sferi. No ne treba zanemariti ni to da se pojedini "apstraktni" i "općeljudski" odgovori ipak uvijek javljaju u dijelu izjava, čak i u kohortama u kojima nisu dominantni.

Nakon analize koju smo proveli, smatramo da se na oba postavljena istraživačka pitanja može odgovoriti pozitivno. Pokazalo se da postoje generacijske razlike u razumijevanju kulture, a ovaj članak pokušao je početno naznačiti u čemu se one sastoje. Nadalje, već i po frekvenciji nazočnosti pojedinih pojmova u različitim dobnim kohortama također se vidi da se generacijske razlike u razumijevanju kulture mogu povezati s kulturnim politikama dominantnim u vremenu njihove socijalizacije. Doduše, pritom valja napomenuti da kulturne politike i njihov utjecaj nije lako razlučiti od drugih utjecaja koji se u određenom vremenu javljaju u kulturnom polju.

Bez obzira na to, neki odgovori svjedoče o tome da kulturna politika može presudno utjecati na ponudu kulturnih sadržaja u pojedinim sredinama. To su, primjerice, odgovori u kojima ispitanici/e izražavaju razočaranost današnjom nefunkcionalnošću domova kulture u ruralnom kontekstu. Isto vrijedi i za ulogu obrazovnog sustava, od kojega neki mlađi/e ispitanici/e, kad je kultura u pitanju, očekuju više nego što im danas pruža.

Rezultati ovog istraživanja upućuju na kontinuitet institucionalnog razumijevanja kulture u Hrvatskoj. S obzirom na to, može se ustvrditi da su ponuda kulturnih ustanova i model kulturne politike koji podržava njihov razvoj i dalje iznimno važni za hrvatski kulturni prostor. Prikazani rezultati istraživanja upućuju i na moguće pravce djelovanja kulturnih politika, no to je tema kojoj će trebati posvetiti pozornost u nekom budućem članku. Pođe li se od modela kulturnih politika prikazanih u teorijskom okviru, može se ustvrditi da bi Hrvatskoj u ovom trenutku u mnogim aspektima i dalje odgovarala kulturna politika difuzionističkog predznaka, koja je u njoj povijesno ostavila najviše traga. Na to upućuje način na koji ispitanici/e razumiju kulturu, kao i očekivanja koja dio njih izražava u vezi s njom.

Nadalje, valja primijetiti da se u odgovorima svih generacija ispitanika/ca javlja aspekt koji paneuropsko istraživanje iz 2006. (European Commission, 2006) klasificira kao “normativni sustav pravila društvenog ponašanja i pristojnosti“. S obzirom na to, nije naodmet uputiti na mogućnosti doprinosa obrazovnog sustava standardima očekivanim u tom pogledu, tim više što je aspekt “ponašanja“ najviše istaknut u odgovorima ispitanika/ca najmlađe generacije (Z).

Na koncu, valja spomenuti i ograničenja analiza prikazanih u ovom članku. Zajedno s Schulzeom (2005: II), svjesni smo da i u istraživanjima kulture “svaka perspektiva ima svoj potencijal i svoje granice“, pa je jasno da to vrijedi i za analize koje u središte postavljaju generacijski pristup. U našem slučaju, temeljno ograničenje bilo je to što je na empirijsku građu prikupljenu u Hrvatskoj primijenjen generacijski okvir nastao u SAD-u (Pew Research Center, 2015). To ograničenje je prisutno iako je okvir u međuvremenu u širokoj međunarodnoj primjeni, a kroz učestalu medijsku eksploataciju postao je i svojevrsna osnova generacijske samoidentifikacije mlađih dobnih kohorti u Hrvatskoj. Uz to valja ponovo napomenuti

da smo, na temelju pilotskog istraživanja, dobnu kohortu milenijalaca podijelili u dvije podgeneracijske jedinice. Tako smo je djelomično prilagodili specifičnostima hrvatskog konteksta. Ipak, u budućim istraživanjima, najprikladnije bi bilo "odozdo" utvrditi koji je generacijski okvir najuputnije primijeniti u istraživanjima kulturne participacije i različitih razumijevanja pojma kulture u hrvatskom kontekstu. To se može postići primjenom dobi kao kontinuirane varijable.

U ovom članku, generacijski okvir upotrijebljen je u svrhu početne (eksploracijske) inventarizacije razumijevanja kulture u Hrvatskoj. Kad je riječ o budućim istraživanjima, za formuliranje učinkovitih kulturnih politika bilo bi potrebno istražiti i klasnu, ali i rodnu dimenziju ove teme. Nadalje, osim ovdje analiziranih razumijevanja pojma kulture na temelju prvih asocijacija ispitanika/ca, bilo bi poticajno istražiti šire "kulturne svemire" (Donnat, 1994) i "okružja" (engl. *milieus*) (Schulze, 2005) hrvatskih građana/ki. Takav zadatak traži opsežnija kvantitativna i kvalitativna istraživanja.

FINANCIJSKA POTPORA

Rad je nastao u okviru projekta INVENT, koji je financirao program Europske unije za istraživanje i inovacije Obzor 2020 ugovorom o dodjeli bespovratnih sredstava br. 870691.

SUKOB INTERESA

Autori/ice izjavljuju da nema sukoba interesa.

ETIČKO ODOBRENJE

Upitnik na temelju kojega je provedeno anketno ispitivanje dobio je suglasnost Etičkog povjerenstva Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, br. 11-73/21-834.

PRISTUP PODACIMA I TRANSPARENTNOST

Podaci i analitičke procedure dostupne preko mrežnog Dodatka ovom članku preko poveznice https://ojs.srce.hr/rzs/libraryFiles/downloadPublic/481.

LITERATURA

Alvesson M i Sköldberg K (2009). *Reflexive Methodology: New Vistas for Qualitative Research* (2. izdanje). London: Sage.

Belfiore E, Hadley S, Heidelberg BM i Rosenstein C (2023). Cultural Democracy, Cultural Equity, and Cultural Policy: Perspectives from the UK and USA, *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 53(3): 157–168. https://doi.org/10.1080/10632921.2023.2223537

Bennett T (2001). *Differing Diversities: Transversal Study on the Theme of Cultural Policy and Cultural Diversity.* Strasbourg: Council of Europe.

Biggs S (2007). Thinking about Generations: Conceptual Positions and Policy Implications, *Journal of Social Issues*, 63(4): 695–711. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2007.00531.x

Blei D (2012). Probabilistic Topic Models, *Communications of the ACM*, 55(4): 77–84. http://dx.doi.org/10.1145/2133806.2133826

Bodrožić N (2009). *Development of the Independent Cultural Sector in Croatia. [Magistarski rad].* University of Arts Belgrade/Université Lumière Lyon 2.

Braun V i Clarke V (2021). Can I use TA? Should I use TA? Should I not use TA? Comparing reflexive thematic analysis and other pattern-based qualitative analytic approaches, *Counselling and Psychotherapy Research*, 21(1): 37–47. https://doi.org/10.1002/capr.12360

Braun V i Clarke V (2022). *Thematic Analysis: A Practical Guide*. London: Sage.

Brezina V (2018). Statistical Choices in Corpus-Based Discourse Analysis. U: Taylor C i Marchi A (ur.). *Corpus Approaches to Discourse: A Critical Review*. London i New York: Routledge, 259–280.

Brookes G i McEnery T (2019). The Utility of Topic Modelling for Discourse Studies: A Critical Evaluation, *Discourse Studies*, 21(1): 3–21. https://doi.org/10.1177/1461445618814032

Cvetičanin P, Petrić M i Tomić-Koludrović I (ur.) (2024). *Towards a Social Turn in Cultural Policy: A Policymaker's Guidebook*. Rotterdam: ERMeCHS - Erasmus Research Institute for Media, Culture, History & Society. https://inventory.inventculture.eu/uploads/document/document/21/PolicymakersGuidebook.pdf (28. rujna 2024.)

Cvetičanin P, Pereira LP, Petrić M, Tomić-Koludrović I, Lebaron F i Zdravković, Ž (2025a). Cultural Practices and Socio-Digital Inequalities in Europe: Towards a Unified Research Framework in Cultural Participation Studies, *Cultural Sociology*, 19(3): 326–349. https://doi.org/10.1177/17499755231222520

Cvetičanin P, Pereira LP, Petrić M, Lebaron F i Katz-Gerro T (2025b). Mapping Cultural Practices in Europe: Social Inequalities and Cross-National Differences. U: Janssen S, Kristensen NN i Verboord M (ur.). *Engagement with Culture in Transformative Times: Mapping the Societal Drivers and Impacts of Cultural Understandings, Practices, Perceptions, and Values across Europe*. London i New York: Routledge, 53–70. http://doi.org/10.4324/9781003460497-4

Cvjetičanin B i Katunarić V (ur.). (1999). *Cultural Policy in Croatia: National Report*. Strasbourg: Council for Cultural Co-operation.

Dimock M (2019). Defining Generations: Where Millennials End and Generation Z Begins. *Pew Research Center*, 17. siječnja. https://www.pewresearch.org/short-reads/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/ (28. svibnja 2024.)

Donnat O (1994). *Les Français face à la culture. De l'exclusion à l'éclectisme*. Paris: La Découverte.

Dragojević S i Dragičević Šešić M (2008). *Menadžment umjetnosti u turbulentnim vremenima*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Đukić Dojčinović V (2003). *Tranzicione kulturne politike: konfuzije i dileme*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

European Commission (2006). *The Europeans, Culture and Cultural Values. Qualitative Study in 27 European Countries*. *Summary Report by Optem for DG EAC*. https://www.culturenet.cz/coKmv4d994Swax/uploads/2018/08/The-Europeans-Culture-and-Cultural-Values.pdf (28. svibnja 2024.)

European Commission (2007). *European Cultural Values. Special Eurobarometer 278/ Wave 67*. https://prallagon.com/wp-content/uploads/2020/08/Europeal-Cultural-Values.pdf (28. svibnja 2024.)

Falk M i Katz-Gerro T (2016). Cultural Participation in Europe: Can We Identify Common Determinants?, *Journal of Cultural Economics*, 40: 127–162. https://doi.org/10.1007/s10824-015-9242-9

Fleury L (2006). *Sociologie de la culture et des pratiques culturelles*. Paris: Armand Colin.

Fornäs J (2017). *Defending Culture: Conceptual Foundations and Contemporary Debate*. Cham: Palgrave Macmillan.

Fugard A i Potts HW (2019). Thematic Analysis. U: Atkinson P, Delamont S, Cernat A, Sakshaug JW i Williams RA (ur.). *Sage Research Methods Foundations*. https://methods.sagepub.com/foundations/thematic-analysis (28. svibnja 2024.)

Giddens A (1991). *Modernity and Self–Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

Gray C (2015). Ambiguity and Cultural Policy, *Nordisk Kulturpolitisk Tidsskrift*, 18(1): 66–80. https://doi.org/10.18261/ISSN2000-8325-2015-01-05

Grenier AM (2007). Crossing Age and Generational Boundaries: Exploring Intergenerational Research Encounters, *Journal of Social Issues*, 63(4): 713–727. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2007.00532.x

Guy J-M (2016). Les représentations de la culture dans la population française, *Culture études*, 1(1): 1–16. https://doi.org/10.3917/cule.161.0001

Heikkilä R (2022). *Understanding Cultural Non-Participation in an Egalitarian Context*. Cham: Palgrave Macmillan.

Hsieh H-F i Shannon SE (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis, *Qualitative Health Research*, 15(9): 1277–1288. https://doi.org/10.1177/1049732305276687

Ignatow G (2015). Theoretical Foundations for Digital Text Analysis, *Journal for the Theory of Social Behaviour,* 46(1): 104–120. https://doi.org/10.1111/jtsb.12086

Katunarić V (1997). Transition and Culture in Croatia: From Nationalistic Populism to Enlightened Democracy. U: *Culture in Central and Eastern Europe: Institutional and Value Changes, Culturelink Review*, *Special Issue 1997*, 9–31.

Katunarić V (2007). *Lica kulture*. Zagreb: Antibarbarus.

Katz-Gerro T (2002). Highbrow Cultural Consumption and Class Distinction in Italy, Israel, West Germany, Sweden, and the United States, *Social Forces*, 81(1): 207–229. https://doi.org/10.1353/sof.2002.0050

Kolkman D (2020). The Usefulness of Algorithmic Models in Policy Making, *Government Information Quarterly*, 37(3): 101488. https://doi.org/10.1016/j.giq.2020.101488

Kroeber AL i Kluckhohn C (1952). Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. Cambridge, MA: Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology. https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/drs:427692955$7i (28. svibnja 2024.)

Lim CSC (2010). Designing Inclusive ICT Products for Older Users: Taking into Account the Technology Generation Effect, *Journal of Engineering Design*, 21(2–3): 189–206. https://doi.org/10.1080/09544820903317001

Majstorović S (1980). *Cultural Policy in Yugoslavia. Self-Management and Culture*. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000134196 (28. svibnja 2024.)

Mannheim K (1928). Das Problem der Generationen, *Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie*, 7: 157–185, 309–330. https://www.1000dokumente.de/index.html?l=de&c=dokument_de&dokument=0100_gen&object=facsimile&pimage=22&v=100&nav= (28. svibnja 2024.)

Mayring P (2003). *Qualitative Inhaltsanalyse: Grundlagen und Techniken*. Weinheim i Basel: Beltz.

Misco T (2007). The Frustrations of Reader Generalizability and Grounded Theory: Alternative Considerations for Transferability, *Journal of Research Practice*, 3(1): Article M10. http://jrp.icaap.org/index.php/jrp/article/view/45/77 (28. svibnja 2024.)

Obuljen N (2006). *Why We Need European Cultural Policies: The Impact of EU Enlargement on Cultural Policies in Transition Countries*. Amsterdam: European Cultural Foundation.

Obuljen Koržinek N (2013). *Promjene opsega nacionalnih kulturnih politika pod utjecajem međunarodnih integracijskih procesa / Impact of International Integration Processes on the Changes of Scope of National Cultural Policies [Doktorska disertacija]*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti.

Otte G i Binder D (2015). Data Bases and Statistical Systems: Culture. U: Wright JD (ur.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, 727–734.

Petrić M i Tomić-Koludrović I (2022). Istraživanje i vrednovanje u kulturi. U: Matanovac Vučković R, Uzelac A i Vidović D (ur.). *Pregled kulturnog razvoja i kulturnih politika u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija RH, 253–264.

Petrić M, Derado A i Tomić-Koludrović I (2025). Eksploracijsko istraživanje razumijevanja kulture u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 55(3): 265-294. https://doi.org/10.5613/rzs.55.3.2

Pew Research Center (2015). The Whys and Hows of Generations Research. *Pew Research Center,* 3. rujna. https://www.pewresearch.org/politics/2015/09/03/the-whys-and-hows-of-generations-research/ (28. svibnja 2024.)

Pilcher J (1994). Mannheim's Sociology of Generations: An Undervalued Legacy, *British Journal of Sociology*, 45(3): 481–495. https://doi.org/10.2307/591659

Primorac J (2021). Pitanje kulture kao klasno pitanje? Kulturne politike i društvena stratifikacija u Hrvatskoj, *Revija za sociologiju*, 51(1): 129–147. https://hrcak.srce.hr/256905 (28. rujna 2024.)

Primorac J, Obuljen Koržinek N i Uzelac A (2017a). Access to Culture in Croatian Cultural Policy: Moving Towards Explicit Policies, *International Journal of Cultural Policy*, 23(5): 562–580. https://doi.org/10.1080/10286632.2015.1102906

Primorac J, Obuljen Koržinek N i Uzelac A (2017b). The Place and Role of Culture in the EU Agenda. Policy Implications of the Culture Sub-programme of the Creative Europe Programme, *Medijska istraživanja*, 23(1): 5–23. https://doi.org/10.22572/mi.23.1.1

Purhonen S, Sirkka O, Sivonen S, Heikkilä R, Janssen S i Verboord M (2022). *What Does Culture Mean to Europeans? Mapping the Multiplicity of Understandings of Culture Within and Across European Societies [Izvještaj o istraživanju],* Invent Report D3.1. https://inventculture.eu/wp-content/uploads/2023/01/INVENT-REPORT-WhatdoesculturemeantoEuropeans8849_compressed.pdf (28. svibnja 2024.)

Purhonen S, Verboord M, Sirkka O, Kristensen NN i Janssen S (2023). Definitely (Not) Belonging to Culture: Europeans' Evaluations of the Contents and Limits of Culture, *Poetics*, 101: 101840. https://doi.org/10.1016/j.poetic.2023.101840

Rosow I (1978). What is a Cohort and Why?, *Human Development*, 21(2): 65–75. https://doi.org/10.1159/000271575

Schulze G (2005). *Die Erlebnisgesellschaft: Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt i New York: Campus.

Stevenson D (2016). *Understanding the Problem of Cultural Non-Participation: Discursive Structures, Articulatory Practice and Cultural Domination [Doktorska disertacija]*. Edinburgh: Queen Margaret University.

Taylor M (2016) Nonparticipation or Different Styles of Participation? Alternative Interpretations from Taking Part, *Cultural Trends*, 25(3): 169–181. https://doi.org/10.1080/09548963.2016.1204051

Tjora A (2019). *Qualitative Research as Stepwise-Deductive Induction*. London i New York: Routledge.

Tomić-Koludrović I, Petrić M, Cvetičanin P i Zdravković Ž (2025). Kulturne prakse i društvene nejednakosti: Hrvatska u europskom kontekstu, *Revija za sociologiju*, 55(3): 229-263. https://doi.org/10.5613/rzs.55.3.1

Tonković Ž i Sekelj S (2016). Godišnje izložbe Soros centra za suvremenu umjetnost Zagreb kao mjesto umrežavanja, *Život umjetnosti*, 99(2): 80–95. https://hrcak.srce.hr/180266 (28. svibnja 2024.)

UNESCO (1982). World Conference on Cultural Policies: Final Report. Paris: UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000052505 (28. svibnja 2024.)

UNESCO (2001). *UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity*. Paris: UNESCO. https://www.unesco.org/en/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity (28. svibnja 2024.)

Weber RP (1990). *Basic Content Analysis*. London: Sage.

Wimmer M (2011). *Kultur und Demokratie: Eine systematische Darstellung von Kulturpolitik in Österreich*. Innsbruck/Wien/Bozen: Studienverlag.

Žuvela A (2020). *Decentralisation of Cultural Policy and Participatory Governance in Culture – Examples of Croatian Practices [Doktorska disertacija].* Zadar: Sveučilište u Zadru.

Županov J (1995). *Poslije potopa*. Zagreb: Globus.

Generational Understandings of Culture in Croatia

Mirko PETRIĆ https://orcid.org/0000-0002-0604-5352
Institute of Social Sciences Ivo Pilar – Centre Split, Croatia
mirko.petric@pilar.hr

Inga TOMIĆ-KOLUDROVIĆ https://orcid.org/0000-0003-1465-0365
Institute of Social Sciences Ivo Pilar – Centre Split, Croatia
University of Zadar, Croatia
inga.tomic-koludrovic@pilar.hr

Iva ŽUNIĆ https://orcid.org/0000-0002-7766-3641
Institute of Social Sciences Ivo Pilar – Centre Split, Croatia
iva.zunic@pilar.hr

ABSTRACT

This article, based on exploratory empirical research, aims to contribute to knowledge about how citizens of different generations in Croatia understand the concept of culture. The responses of members of different age cohorts to an open question about what they first associate with the word 'culture' were analysed. Data obtained from a survey conducted in 2021 on a nationally representative sample (*N* = 1,200) were first analysed using an algorithmic topic modelling method. Subsequently, the statements were analysed as micronarratives. The latter analysis served to interpret the machine-generated findings from the perspective of inductively generated knowledge. The Pew Research Center's 2015 division into silent, baby boom, X, millennial and Z generations served as a framework for determining age cohorts. This division was adapted to the Croatian context. The findings suggest that in Croatia there are generational differences in the understanding of culture, but also a continuity of associating culture with institutions (primarily theatres and museums) and the rules of social behaviour and decency. This points to the dominance of the Central European normative tradition of self-cultivation through culture (*Bildung*). The analysis shows that with the passage of time, the positive role attributed to high culture in the older generations is weakening. The frequencies of the presence of different concepts related to culture in different age cohorts, as well as qualitative indicators of how different generations generally see the concept of culture, indicate that understandings of culture can also be associated with cultural policies dominant at the time of socialisation of different cohorts.

Key words: understandings of culture, generation, cultural policy, Croatia